

Lengyel János

Beregszász évszázadai

Beregszász, ez az egykor szebb napokat megélt település, korábban magyar szabad királyi város és vármegyeszékhely, ma Ukrajnához tartozik. A Borzsa és a Latorca folyókat összekötő Vérke csatorna partján fekvő település a Beregsurány-Asztély határátkelőtől alig öt kilométerre található. Ukrajna legkisebb megyéjének, hivatalosan a Kárpátontúli Területnek negyedik legnépesebb városa Ungvár, Munkács és Huszt után. Jelenleg a beregszászi járás székhelye. 2001. május 17-én emelkedett megyei jogú városi rangra. A lakosság nemzetiségi összetételét tekintve még mindig a magyarok vannak többségben, és mert Kárpátalja magyarlakta tömbjének közepén fekszik, nemcsak a helyi lakosok tartják méltán a kárpátaljai magyarság fővárosának. Persze, ez a többség ma már csak relatív. A többi nemzetiség együttvéve meghaladja az őslakos magyarság számarányát, elentétben az 1913-as állapotokkal, amikor 12933 lakosából 12432 volt magyar, szemben 221 ukránnal (esetükben szerencsésebb lenne ruszinokat említeni) és 140 németajkúval. Fényes Elek 1847-ben 3463 főben adta meg a város lakosságát. A 2001-es népszámlálás szerint a 26600 lakosból 12800 magyar, 10300 ukrán, 1700 cigány és 1400 orosz nemzetiségű. Az ukránokra vonatkozó adat azonban megtévesztő, mert ide sorolták a nemzetiségüket nemrég hivatalosan elnyerő ruszinokat is.

Számos lelet bizonyítja, hogy Beregszász már az őskorban emberlakta vidék volt. A régészek különböző, egymást követő kultúrák nyomaira bukkantak. Egyesek szerint az ókorban római település állt itt, Peregium néven. A 19. század eleji romantikus lelkületű magyar múltkutatók, mint Horvát János, a Bereg, Beregszász helységnevekből próbáltak római kori település nevet alkotni. Ezzel is a vidék jelentőségét, korai kulturális és társadalmi fejlettségét kívánták hangsúlyozni. Nem nehéz párhuzamot vonni e legenda és egy másik mesébe illő koncepció, a dáko-román elmélet közé. A honfoglalás előtt itt élt emberekről sajnos keveset tudunk, de az biztos, hogy a magyarok már lakott települést találtak a mai város helyén. Vitába szállva sok ukrán és egykori szovjet történésszel, korántsem biztos, hogy ezek szlávok voltak. Ma még nem áll rendelkezésünkre olyan mennyiségű értékelhető régészeti emlék, amely alapján biztosan meghatározhatnánk a magyar honfoglalók által itt talált népesség jellegét. Mindenesetre a szláv koncepció ellen szólnak a lovas, félnomád életmódot folytató népcsoportokra jellemző, eddig feltárt leletek.

A legendáknál maradva, a város alapításának legismertebb mondája úgy szól, hogy egy Szász nevű pásztor a mai római katolikus templom helyén viaskodó két bika feltúrt nyomában hatalmas kincset talált, s abból építtette a templomot. Ez jelentette, a hagyomány szerint, a később Beregszásznak elnevezett város alapítását.

A 19. és a 20. században a város területén a 10. századból való sírokat találtak, ahol az elhunytakat jellegzetes magyar szokás szerint temették el. Létezik egy olyan elképzelés, hogy maga a város két település, a királyi személyzet lakta Bátor, illetve a szász hospesek alapította Lampertszásza nevű településből jött létre. Ez viszont kronológiai problémákat vet föl, hiszen Magyarország területén először bizonyíthatóan csak a 12. század első felében jelentek meg szász jövevények. A hagyomány Beregszász alapítójának Lampert, Árpád-házi herceget tartja, aki 1063-tól birtokolta e földet. Rupp Jakab szerint a mezővárost a II. Géza által behívott, aranybányászattal és szőlőműveléssel foglalkozó szászok alapították, innét a Lampertszásza vagy Luprechtszasza elnevezés. Az elnevezés első része arra enged következtetni, hogy valószínűleg újraalapították, vagy egy kisebb, már lakott települést fejlesztettek várossá.

A tatár hordák 1241-ben kiirtották vagy rabszíjra fűzték a lakosságot. Batu és Kajdan pusztító seregeinek távozása után a Beregvidék, és maga a város is, teljesen elnéptelenedett. Ezért a második honalapító IV. Béla király 1247-ben új telepéseket költöztetett ide, akiket széleskörű jogokkal ruházott fel. Ezt később fia, V. István is megerősítette. A szilaj és tehetséges ifjabbik király már apja életében is a környék korlátlan ura volt. A Beregvidék ugyan nem tartozott a szorosán vett dukátushoz, de mert István a főkirály seregeit megverte, az ország felében tényleges királyként uralkodhatott. A város mai magyar nevét először 1284-ben, következetesen azonban csak a 15. század második felétől említik az oklevelekben.

A IV. Béla által kiadott kiváltságokat Károly Róbert kétszer is megerősítette (1320, 1325). A szász identitás sokáig fennmaradt, ezt mutatja egy 1327-es adat, amikor a német ajkú Eberhard fia Péter volt a bíró. 1342-ben I. (Nagy) Lajos pallosjoggal ruházta fel Beregszászt, és egy oklevelében, mint szabad királyi várost említi. Az I. Lajos által kiszélesített jogokat később több uralkodó megerősítette, így Mária, Zsigmond, I. Ferdinánd, Miksa, I. Rudolf és 1665-ben III. Ferdinánd.

A város a virágkorát a 14. század második felében élte. A Beregszászt északról övező hegyekben aranyat és követ bányásztak, a napsütötte dombokon szőlőt műveltek, a széles mezőkön pedig gabonát termesztettek. Erzsébet királyné udvart tartott itt és két kolostort is alapított, 1370-ben domonkos-rendit, 1377-ben pedig ferencset. A város fontosságát jelzi, hogy a Marocha nevű beregi ispán egyúttal a királynő főlovászmestere is volt, sőt Bebek Imre országbíró rendeletére 1388-ban nemesi országgyűlést tartottak itt.

A 15. században hanyatlás következett. Beregszászt 1422-ben, 1463-ban és 1484-ben Munkácshoz tartozó oppidumként említik, ekkor ismét a Lamprechtszasza, a Lampertháza és a Beregszász elnevezés váltakozik. Egy 1495-re keltezett oklevél Lampertszászt Geréb László erdélyi püspök és testvére, Geréb Péter országbíró birtokaként említi. 1552-ben Kálmáncsehi Sánta Márton részvételével református, vagy ahogy akkor mondták, helvét irányzatú protestáns zsinatot tartottak. Itt döntötték el a fülbegyónás eltörlését és az oltárok lerombolását. A református hívek 1548-ban foglalták el a katolikus templomot és Radán Balázst választották meg esperesnek. E neves férfiú írta a régi énekeskönyv 280. dicséretét.

Beregszászt a 16. századtól ismét számtalanszor megtépázták a történelem viharai. 1566-ban a hazafelé tartó tatárok dúlták fel. A házak nagy részét felégették, a lakosságot elhurcolták, vagy legyilkolták. Dálnoki Székely Antal császári parancsnok a korábban elűzött szerzetesek javaira tette rá a kezét. Nemkülönbön keményen bánt Beregszász

lakosságával gróf Eszterházy Miklós, aki házassággal nyerte el a munkácsi uradalmat, benne Beregszászal. Hatalmaskodása oda vezetett, hogy a lakosok a környező hegyekbe és erdőkbe menekültek. Csak Vajda István főbírónak az uralkodó II. Mátyástól hozott védelelle bírta rá őket a visszaköltözésre. 1657. június 17-én, a II. Rákóczi György erdélyi fejedelem vezette szerencsétlen lengyelországi hadjáratot megbosszulandó, Lubomirsky marsall vezetésével lengyel csapatok pusztították el a várost, amely akkor a fejedelem birtokát képezte. Az 1418-ban épült nyolc oltáros templom, amely 1519 óta főesperesség volt, leégett.

Az ezt követő időszakban Beregszász Rákóczi-birtok lett, majd Zrínyi Ilona és Thököly Imre tulajdonába került. Mint ilyen, Caprara és Caraffa császári generálisok megszállták. 1686. június 3-án a Munkácsról kiűzött Radics András a Beregszászban állomásozó németekkel és labancokkal vívott harc közben felgyújtotta a várost, s benne ismét a templomot. Utóbbi ezután sokáig romos állapotban maradt. II. Rákóczi Ferenc többször is megfordult a városban, 1703. december 20-21-én itt adta ki nevezetes fegyverbe szólító felhívását a vármegyékhez. A hagyomány úgy tartja, hogy Tarpa és Vári községek mellett Beregszászban, a római katolikus templom, a postahivatal és az Arany Páva étterem határolta téren bontották ki a szabadságharc első zászlait.

A református templom építését 1715-ben fejezték be, a torony viszont csak 1780-ban készült el. (1918-ban leégett, de 1921-29 között újjáépítették.) Új korszak vette kezdetét 1726-ban, amikor gróf Schönborn Lotar Ferenc, mainzi érsek tulajdonába került a város, aki 1731-ben anyagi támogatással járult hozzá a megyeháza felépítéséhez. 1743-ban kijavították a harangtornyot, 1804-ben pedig új tornyot építettek. A köztudattal ellentétben a Schönbornok, akik németek voltak, s nem osztrákok, igyekeztek fejleszteni és segíteni Beregszászt. Erre szükség is volt, mert 1739-ben tűzvész pusztította el a település nagy részét, majd az 1742-es pestisjárvány 300 halottat követelt. Ennek következménye volt az 1749-es újabb német betelepülés.

Beregszász 1867 és 1918 között Bereg vármegye székhelye volt. 1918. november 15-én bevonultak a cseh csapatok. Az 1920-as trianoni békediktátum alapján a várost az első világháború győztes hatalmai által mesterségesen létrehozott Csehszlovákiához csatolták, egész Kárpátaljával együtt. A csehszlovák megszállás éveiben államilag támogatott és finanszírozott erőszakos „csehesítés” folyt. Jellemző, hogy a jövevények, főleg hivatalnokok, csendőrök, katonák stb. nem tudtak gyökeret verni, ugyanakkor, aki manapság végigautózik a város utcáin, sok esetben még a csehszlovák fennhatóság alatt lerakott macskaköveken közlekedhet. A város 1938. november 9-én került vissza Magyarországhoz, és 1939. márciusától újra megyeszékhely lett. A mai Hősök terén a város lakossága üdvölgéssel fogadta a bevonuló magyar honvédeket. Az akkor Piac térnek nevezett helyen avatták fel 1942. május 31-én az I. világháborúban elesett hősök emlékművét. Ezt a megszálló szovjet Vörös Hadsereg lebontatta, és az anyagából építette fel a 138. lövészadosztály elesett katonáinak emlékművét, amelyet 1945. június 17-én avattak fel. A ma is álló emlékmű körül 13 szovjet katona van eltemetve.

A város vasútállomása 1872-ben épült. 1908. december 23-án nyitották meg a Beregszász-Dolha keskeny nyomtávú vasútvonalat. 1939. május 19-én nevezetes eseménynek volt tanúja az állomás és a város lakossága, itt fogadták ugyanis a Szent Jobbot szállító, úgynevezett „aranyvonatot”. 1944. október 9-én viszont halálos áldozatokat követelő légitámadás érte az épületet és a környező házakat. A pusztítást a visszavonuló németek

tették teljessé, amikor 1944. október 25-én felrobbantották a váltókat, felgyújtották a raktárakat és lerombolták a Vérke-hídat.

Ma Beregszász sajnos az egyik legelhanyagoltabb kárpátaljai város. Korábban virágzott itt a ffeldolgozó-, a bútorgyártó-, a műszer-, a ruhakészítő ipar. A súlyos gazdasági helyzet miatt azonban sok gyár bezárt. Az utóbbi időben azonban külföldi és hazai befektetők felfedezték a települést. Egyre több termelőüzem nyitja meg kapuit. A közelmúltban láthatóan megindult a városfejlesztési program.

Beregszászban hat középiskola (ebből három magyar tannyelvű) és két nyolcosztályos iskola (egy magyar tannyelvű, de a kisebbségi etnikum oktatási intézményének is többnyire magyar a tanítási nyelve) működik. Van egy szakközépiskola, egy egészségügyi szakiskola és egy zeneiskola, továbbá egy magyar és egy ukrán tannyelvű gimnázium, valamint egy magyar tannyelvű főiskola, amely II. Rákóczi Ferenc nevét viseli. Ez utóbbi intézménynek a volt Törvényszéki Palota ad otthont. Az 1909-ben átadott épület a második világháború után sokáig laktanya, majd műszergyár volt. A főiskola lepusztult állapotban kapta meg, de a magyar állam, a magyar önkormányzatok és más külföldi segítséggel fokozatosan felújítják. A számos nehézséggel küszködő főiskola, amelyet az ukrán állam nem támogat, jó ideig az egyetlen magyar tannyelvű felsőoktatási tanintézmény volt az elszakított területeken. Fontos szerepet tölt be a kárpátaljai értelmiség képzésében, a magyar kultúra ápolásában és fejlesztésében.

Hét, különböző felekezetű templom (református, római katolikus, görög katolikus, görög keleti) található a városban, valamint egy használaton kívüli zsinagóga. A város főterét uraló betonkolosszus, amely a Városi Művelődési Ház nevet viseli, korábban szintén zsinagóga volt. A szovjet megszállás alatt raktárnak használták, 1969-ben pedig teljesen átépítették, ekkor nyerte el mai alakját. Korábbi állapotának képét megőrizte a „Cigánytábor az égbe megy” című szovjet film. A római katolikus templom és a posta épületének szomszédságában áll a Bethlen-kastély, vagy ismertebb nevén a Gróf udvar. 1629-ben építette Bethlen Gábor erdélyi fejedelem. 1686-ban a Munkácsról kitörő kurucok felgyújtották, de II. Rákóczi Ferenc helyreállíttatta. Ugyancsak patinás épület az 1917-ben, szecessziós stílusban épült Bereg vármegyei kaszinó, ahol többek között Kosztolányi Dezsőt és Móricz Zsigmondot is vendégül látták, valamint a hagyomány szerint Ybl Miklós által 1880-ban tervezett Vármegyeháza. Ez jelenleg a városi egészségügyi szakiskolának ad otthont. Biztosra vehető viszont, hogy Lechner Ödön tervei alapján építették 1898 és 1901 között a város legnagyobb és legrangosabb magyar nyelvű oktatási intézménye, a 4. számú Kossuth Lajos Középiskola épületét. Meg kell említenünk a Munkácsi utca 80. szám alatt található Fedák Sári-kastélyt, amely ma a Kárpátaljai Református Egyház püspöki hivatalának ad otthont. Az ismert művészno szüleinek építette a kastélyt. Méltán híres a Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház, bár előadásait alkalmasint jobban ismerik világszerte, mint Beregszászban. A társulat jelenleg az egykori Oroszlán-vendégfogadó ódon épületében működik, amelynek falán emléktábla hirdeti, hogy az 1847. július 12-ről 13-ra virradó éjszakát itt töltötte Petőfi Sándor, s megírta *Meleg van* című versét.

Beregszász elnevezése és állami fennhatósága a történelem során sokszor változott. Hívták Lampertházának, Luprechtszászának, Lamperthausnak, Beregsassnak, Beregovónak, Berechovének. A kárpátaljai magyarok számára azonban mégis csak *Beregszász* marad. Mindörökké.

Tájékoztató irodalom

Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. kötet, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1890.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. I. kötet, Pesten, Nyomatott Kozma Vazulnál, 1851.

Fényes Elek: Magyarország leírása. I. rész. Magyarország általánosan, Pesten, Nyomatott Beimelnél, 1847.

Lehoczky Tivadar: Bereg vármegye, Hatodik Síp – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996.

Lelkes György (szerk.): Magyar helységnév-azonosító szótár (második, bővített és javított kiadás), Talma Könyvkiadó, Baja, 1998.

Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története tekintettel az egyházi intézetekre. II. kötet. Az egri érsekség – egyház tartomány, MTA Történelmi Bizottsága, Pest, 1872.

Veresegyháziné Kovács Jolán – Veresegyházi Béla: Magyarország vármegyéi és városai. Régi magyar települések kislexikona, Anno Kiadó, Budapest, 1999.

További információk: www.bereg.net, www.karpataljaturizmus.net, www.karpatinfo.net

Füzek a vízparton, 1926.